

3. Барко В.І. Використання методу портретних виборів для професійного відбору кадрів в органах внутрішніх справ / Практична психологія та соціальна робота. – К., 2000. – № 6. – С. 32-39.
4. Барко В.І. Исследование характерологических особенностей участковых инспекторов милиции / Психопедагогика в правоохранительных органах. – К., 1996. – №1. – С. 28-31.
5. Корсун С.І. Професійний відбір працівників оперативних підрозділів податкової міліції: психологічні засади. – Коростень, 2010. – 152 с.
6. Майдіков Ю.Л. Нервова система і психічна діяльність людини. – К., 2007. – 280 с.
7. Макаренко Н.В. Психофизиологические функции человека и операторский труд. – К.: Наукова думка, 1991. – 216 с.
8. Барко В.І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект). – К., 2002. – 296 с.
9. Медведєв В.С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ: теоретичні та прикладні аспекти. – К., 1997. – 192 с.
10. Навакатилян А.О. О физиологических критериях профессиональной пригодности операторов / Журнал о высшей нервной деятельности. – 1974. – 24, вып. 6. – С. 1130-1135.

В статтє рассмотрєны психолого-правовєе принципы профессионально-психологического отбора персонала в органы внутренних дел Украины. Проанализированы этапы профессионального отбора и нормативные документы, которые регламентируют профессионально-психологический отбор.

Ключевые слова: *диагностика, деятельность, профессиональный отбор, профессионально-психологический отбор, работник милиции.*

In the article considered a психолого-правові principles of профессионально-психологического selection of personnel to the organs of internal affairs of Ukraine. The stages of professional selection and normative documents are analysed, which regulate a professionally-psychological selection.

Key words: *diagnostics, activity, professional selection, professionally-psychological selection, worker of militia.*

УДК 316.42+316.6-053.6

В.М. Корх

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ГРУПОВОЇ ПСИХОКОРЕКЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ У ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ

У статті проводиться аналіз особливостей розвитку соціально-перцептивних механізмів у підлітків та юнаків та результатів використання соціально-психологічного тренінгу, як активного групового методу розвитку та психокорекції соціально-перцептивних якостей в цьому віці.

Ключові слова: розвиток соціально-перцептивних механізмів, соціально-психологічний тренінг

Актуальність теми нашого дослідження є очевидною, оскільки в підлітковому та юнацькому віці відбувається розвиток соціально-перцептивних рис характеру особистості, становлення самосвідомості та механізмів соціального пізнання. Поведінка людини в підлітковий період визначається декількома чинниками: статевим дозріванням підлітка, маргінальним соціальним станом, а також індивідуальними особливостями, які сформувалися в нього на цей час. Слід зважити також на те, що підлітки є важливою соціально-демографічною групою, особливості якої обумовлені віком, соціальним статусом та роллю в суспільстві. Однією з провідних потреб особистості школяра у цьому віці є потреба у спілкуванні з іншими, що спонукає підлітка до інтенсивних взаємостосунків з оточенням.

В наш час різко зростає необхідність вдосконалення навичок спілкування та міжособистісного пізнання та взаєморозуміння в підлітковому та юнацькому віці, оскільки брак таких соціально-психологічних навичок призводить до постійних конфліктів з батьками та педагогами, а також дегармонізує міжособистісні стосунки серед підлітків та осіб юнаків, що виражається в девіантній поведінці та в деяких випадках може загрожувати суспільству.

До постановки проблеми. Вказана проблематика знаходить своє вирішення у таких напрямках дослідження: онтогенетичний розвиток спілкування, вплив спілкування на соціальне сприймання та пізнання, невербальні характеристики спілкування, проблеми міжособистісних стосунків, психологія розуміння, особливості формування соціального образу, розвиток соціальних здібностей у юнацькому віці, соціальна перцепція як чинник оптимізації управлінської діяльності [13], формування першого враження у соціальній взаємодії, умови розвитку соціально-перцептивних здібностей у юнаків, проблеми та особливості міжособистісного сприймання та взаємодії [5; 6; 12], особливості комунікативної сфери студентів та її розвиток в процесі навчання [3], психолого-педагогічні умови ефективного міжособистісного спілкування вчителя і підлітка, дослідження механізмів міжособистісного розуміння.

Соціальне пізнання є соціальне за походженням та пов'язане з побудовою цілісної картини світу, частиною якого є людина як суб'єкт та об'єкт пізнання. Часто соціальне пізнання ототожнюється із соціальною перцепцією, хоча на нашу думку, соціальна перцепція є структурним компонентом ширшого процесу соціального пізнання. За поняттям соціальної перцепції стоять сприйняття, розуміння і оцінка людьми соціальних об'єктів (себе, інших людей, соціальних груп та спільностей), що надає можливість надійніше визначати успішність і перспективи спільної та узгодженої взаємодії.

Структуру процесу соціального пізнання складають: суб'єкт міжособистісного сприймання та пізнання, об'єкт пізнання, сам соціально-перцептивний процес та результат процесу соціального пізнання – власне соціальний образ, який є соціально-психологічним феноменом, що створюється у свідомості індивідів і

екстеріоризується ними у міжіндивідуальний простір для здійснення функції соціального взаємозв'язку [4; 8; 9; 10; 11].

Важливою проблемою соціального пізнання, за Г.М.Андреевою, є неспівпадіння характеристик реального об'єкта пізнання та суб'єктивного образу, який виникає у суб'єкта пізнання [11].

Процес соціального пізнання здійснюється за допомогою певних психічних *механізмів*, які ще слабо розвинені в підлітковому та юнацькому віці. До соціально-перцептивних механізмів відносять: ідентифікацію, емпатію, соціальну рефлексію, стереотипізацію, атракцію, апперцепцію, каузальну атрибуцію тощо. Велике значення при походженні соціального пізнання, за А.В.Брушлінським та Н.Н.Нурковою, має конкретне культурне середовище, що сприймається дитиною в процесі соціалізації через оволодіння мовою. Взаємодія дитини з оточенням здійснюється в контексті суспільства та специфічного культурного середовища, що безпосередньо впливає на виникнення та розвиток певних особливостей процесу соціального пізнання. Найбільш сензитивним для формування соціального пізнання є підлітковий та юнацький вік. Розвиток соціально-перцептивних та соціально-регулятивних здібностей в цьому віці пов'язаний із загальним розвитком особистості. На процес розвитку соціального пізнання в підлітковості та юності впливають і зовнішні (оцінка оточення, соціальні стосунки, культурне середовище), і внутрішні чинники (розвиток самосвідомості, прагнення автономії, самоствердження, самореалізації, прагнення до двстановлення інтимно-особистісних стосунків та прийняття в групі, статеве дозрівання та природний інтерес і потяг до протилежної статі) [8; 9].

На відміну від підлітків, які прагнуть емансипації від дорослих, юнаки хочуть повернутися у світ дорослих, але вже як рівноправні члени. Якщо у підлітків провідною була учбова діяльність, то у юнаків – вже навчально-професійна. Важливу роль у становленні соціального пізнання в юності відіграє спілкування з однолітками та референтними дорослими. Поруч із подальшим розвитком загального інтелекту, сфери цінностей та саморегуляції молодого людини розвивається і її спроможність до адекватної оцінки і прогнозу соціальних ситуацій, їхнього об'єктивного проектування та реалізації через активне використання власних соціально-перцептивних та соціально-регулятивних властивостей особистості.

Метою нашого дослідження в рамках даної статті є аналіз особливостей розвитку соціально-перцептивних механізмів в підлітковому та юнацькому віці та практичного застосування активного групового методу соціально-психологічного тренінгу для розвитку та психокорекції соціально-перцептивних якостей у підлітків та юнаків.

Методики дослідження:

1. Тест-опитувальник Г. Айзенка (підлітковий варіант) для дослідження рівня екстраверсії та нейротизму.
2. Методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі для діагностики стилів соціальної взаємодії.
3. Методика діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойко.

4. Метод соціометричних вимірів Дж. Морено та модифікація цього методу: перцептивний соціометричний тест для визначення рівня соціальної рефлексії.

5. Метод семантичного диференціала в модифікації В.Ф. Петренка для дослідження особливостей соціального сприйняття.

6. Методика визначення рівня емоційного сприйняття (М.В. Гамезо, І.А. Домашенко).

7. Методики діагностики рівня ідентифікації себе з референтними групами та модифікація тесту “20 висловлювань” Куна-Макпартленда “Хто я” для дослідження особливостей механізму ідентифікації.

8. Патодіагностичний опитувальник А.Є. Лічко для діагностики акцентуацій характеру.

Ми емпірично дослідили особливості та динаміку соціально-перцептивних механізмів в підлітковому та юнацькому віці (N=184, де N підлітків – 64 особи та N юнаків – 120 осіб). З'ясували зв'язок механізмів соціального пізнання з властивостями особистості підлітків та юнаків. Результати емпіричного дослідження показали, що динаміка соціального пізнання в підлітковому та юнацькому віці проходить відповідно до вікових особливостей психічного розвитку, становлення самосвідомості та зміни провідної діяльності та має такі особливості:

- **емпатія** характеризується заниженим рівнем розвитку та динамікою зростання у підлітковому та юнацькому віці;

- **ідентифікація:** особистісна ідентифікація та самокатегоризація підлітків та юнаків характеризується переважанням категорій “рефлексивного Я” (особистісні риси), “соціального Я” (статева, навчально-рольова, сімейна та групова ідентифікація) та “комунікативного Я” (сприйняття себе членом групи друзів по спілкуванню). Сукупність цих Я-образів утворює цілісну Я-концепцію особистості підлітків та юнаків. Соціально-психологічна ідентифікація в емпатії має низький рівень розвитку у більшій частині підлітків та середній – у більшості юнаків. Таким чином, цей механізм характеризується динамікою зростання у підлітковому та юнацькому віці;

- **соціальна рефлексія** характеризується середнім та заниженим рівнем розвитку у більшості підлітків та юнаків. Спостерігається тенденція до спадання у розвитку даного механізму соціального пізнання і в діловій, і в міжособистісній сферах стосунків. На нашу думку, це пов'язано зі зміною провідної діяльності від інтимно-особистісного спілкування у підлітків до навчально-професійної діяльності у юнаків.

- **адекватність сприйняття емоційного стану партнера у соціальній взаємодії** характеризується низьким рівнем розвитку у підлітковому та юнацькому віці. Розвивається за динамікою зростання від підліткового до юнацького віку;

- **у процесі соціального сприйняття** для підлітків важливими є такі особистісні якості літературних героїв: приємність, ніжність, врівноваженість, впевненість, активність; в образі друга: доброзичливість, рішучість; в образі вчителя: зібраність, доброзичливість, стабільність у поведінці. Юнакам важливі в образах літературних героїв: активність, врівноваженість, доброзичливість,

приємність; в образі друга: впевненість та врівноваженість; в образі вчителя: активність та врівноваженість (за результатами семантичного диференціалу).

Механізми соціального пізнання пов'язані із властивостями особистості у підлітковому та юнацькому віці (особливостями темпераменту, характеру, стилями соціальної взаємодії, соціометричними характеристиками).

Наприклад, рівень розвитку певних соціально-перцептивних механізмів пов'язаний із домінуючими стилями соціальної взаємодії особистості. Як от: підлеглі та дружелюбні *підлітки* - емпатійніші, проявляють спонтанний інтерес та співчуття до психічного, емоційного стану, особливостей поведінки та проблем інших людей, на відміну від егоїстичних та агресивних молодих людей, сконцентрованих на собі та власних проблемах. Недовірливі підлітки спираються в соціальному пізнанні на підсвідомий, інтуїтивний досвід. Емоційно нестабільні підлітки краще відчують емоційний стан інших людей, здатні входити з ними в емоційний резонанс. У таких підлітків краще розвинена соціальна рефлексія в ділових стосунках. У ділових стосунках з ровесниками підлітки спираються на раціональні здібності сприйняття та пізнання, а в міжособистісних стосунках – на емоційні здібності у взаємодії.

Відкриті, комунікативні *юнаки* добре відчують емоційний стан та розуміють соціальну позицію партнера по взаємодії завдяки розвиненій здатності до ототожнення себе з іншою людиною, також у них краще розвинена соціальна рефлексія у міжособистісних стосунках. Емоційно нестабільні юнаки вміють – емпатійніші, що, звичайно, підвищує ефективність соціального пізнання, але таким юнакам не дуже вдається налагодити атмосферу довіри у взаємодії з іншими людьми. Альтруїстичні та інтравертовані юнаки краще відчують та розуміють емоційні стани інших людей, ефективно спілкуються та налагоджують атмосферу взаємної довіри під час взаємодії. На відміну від них, авторитарні, егоїстичні та недовірливі юнаки в процесі міжособистісної взаємодії спираються на знання та досвід, а не на емоції, також вони здатні співвідносити, ототожнювати себе з іншими.

У зв'язку із заниженим рівнем розвитку соціально-перцептивних механізмів, для підлітків та юнаків доцільне впровадження психокорекційних заходів у вигляді соціально-психологічного *тренінгу*, спрямованого на розвиток механізмів соціального пізнання у цьому віці із врахуванням вікових та динамічних особливостей в ці періоди розвитку особистості.

Тренінг має певні *особливості*, що відрізняє його від інших форм роботи практичного психолога, він розглядається дослідниками як групова форма взаємодії з певними правилами або принципами роботи і це є важливим фактором вирішення тих завдань і цілей, які постають перед учасниками тренінгу. Осмислення власного досвіду, самопізнання, розвиток особистісних якостей учасниками групової взаємодії відбувається за умови створення особливого рефлексивного середовища та, звичайно, дотримання тих правил, які існують в тренінговій групі. Перераховані особливості тренінга дозволяють говорити про можливість (та необхідність) його використання у навчально-виховному процесі осіб підліткового та юнацького віку.

З метою розвитку та психокорекції властивостей соціального сприйняття та пізнання в підлітковому та юнацькому віці ми створили та апробували тренінгові програми для підлітків та юнаків, враховуючи їхні вікові та динамічні особливості.

Психокорекційний зміст та мета вправ програми соціально-психологічних тренінгів для підлітків та юнаків для формувального дослідження було спрямовано на вирішення певних задач.

Тренінгова програма для підлітків дозволяє вирішувати наступні *задачі*:

- формувати базові поняття з області психології особистості, спілкування, психології емоцій, соціальної психології;
- розвивати навички адекватного соціального сприйняття і пізнання, а також ефективної міжособистісної взаємодії та спілкування;
- розвивати вміння адекватно виражати свої емоції та почуття, а також розуміти вираження емоцій та почуттів інших людей;
- підвищувати рівень рефлексивності, емпатійності та навичок ідентифікації з партнерами по взаємодії, створювати мотивацію для подальшого саморозвитку учасників;
- розвивати навички соціальної взаємодії у підлітків з різними темпераментальними та характерологічними особливостями;

• згуртовувати учасників, формувати взаємну довіру.

Тренінгова програма для юнаків дозволяє вирішувати такі *задачі*:

- формувати базові психологічні знання про особистісні властивості, стилі взаємодії, спілкування та роль емоцій та почуттів в житті людини;
- розвивати соціально-перцептивні та комунікативні навички;
- розвивати вміння адекватно виражати свої емоції та почуття, а також розуміти «мову емоцій» партнерів по спілкуванню;
- підвищувати рівень рефлексивності, інтуїтивності, емпатійності та навичок ідентифікації з партнерами по взаємодії, створювати мотивацію для подальшого саморозвитку учасників;
- розвивати навички соціального сприйняття та пізнання у юнаків з різними типами темпераменту та характеру;
- відпрацьовувати уміння рефлексії, децентрації, які сприяють об'єктивному сприйманню себе, адекватності самооцінки в юнаків, прагненню впливати на партнера по взаємодії, розумінню відмінностей власної позиції та позиції іншої людини;
- згуртовувати учасників, формувати атмосферу довіри для ефективнішої особистісної роботи в тренінговій групі.

Відмінності між програмами тренінгів полягали у збільшенні психокорекційних вправ розвитку та тренування рефлексивних умінь та навичок самопізнання та соціальної рефлексії в юнацьких групах, адже за результатами констатувального експерименту, механізм соціальної рефлексії у юнаків в середньому розвинений гірше, ніж у підлітків, що пов'язано з віковими особливостями особистісного розвитку та становлення самосвідомості [7]. Решта психокорекційних вправ для розвитку механізмів емпатії, ідентифікації та емоційного сприйняття присутні в обох тренінгових

програмах. Наведені також спеціальні психологічні вправи для роботи з підлітками та юнаками з різними акцентуаціями характеру [9].

У ході спостереження за досліджуваними, спілкування та взаємодії з ними протягом тренінгових занять було виявлено такі їхні *особливості*:

- складності у міжособистісному спілкуванні та взаєморозумінні з ровесниками;
- прагнення вирішити проблеми через непорозуміння з батьками та вчителями;
- підвищення здатності до рефлексії, тобто усвідомлення ставлення до себе ровесників через проговорювання та з'ясування стосунків;
- підвищення здатності до емпатії, розвиток комунікативних навичок;
- підвищення здатності до емоційного сприйняття та розуміння інших через власне емоційне саморозкриття;
- формування самооцінки, більша орієнтація на оцінку оточуючих, наслідування поведінці та цінностям авторитетних дорослих;
- пошук власних перспектив розвитку та самореалізації, прагнення до самовизначення – професійного і особистісного;
- зацікавленість особливостями психологічного та духовного розвитку.

Після здійснення *формульованого дослідження*, спрямованого на розвиток та психокорекцію соціально-перцептивних якостей в підлітковому та юнацькому віці, ми отримали такі *результати*: підлітки глибше сприйняли тренінгові завдання та вправи, були краще замотивовані, зацікавлені, більше змогли розслабитися і проявити уваги один до одного, налаштуватися на хвилю взаєморозуміння, що позитивно вплинуло на гармонізацію стосунків у класах та зростання показників соціально-перцептивних механізмів (емпатії, соціальної рефлексії та ідентифікації, адекватності сприйняття емоційного стану партнерів по взаємодії). Проте, це не зменшує значущості результатів і в юнацькій групі, де також маємо позитивну динаміку за показниками соціально-перцептивних механізмів. У юнаків значущими виявились позитивні зміни за механізмами емпатії, ідентифікації та адекватності сприйняття емоційного стану партнерів по взаємодії. Примітно, що значущим виявилось зростання рефлексивних здібностей в діловій та міжособистісній сферах стосунків саме у підлітків, на відміну від юнаків, в яких зміни були незначущими. Це свідчить про розвинене почуття “Ми”, про орієнтацію на колективні стосунки і цінності в підлітковому віці, а з дорослішанням та розвитком самосвідомості в юнацькому віці відбувається переорієнтація на індивідуальне “Я” та власні інтереси і цінності.

Порівняння середніх показників соціально-перцептивних механізмів в контрольних (7а та 9а) та тренінгових (7б та 9б) класах підлітків та юнаків до і після впливу тренування представлені у таблиці 1.

Таким чином, можна зробити *висновок* про ефективний вплив проведених нами тренінгових занять, спрямованих на розвиток соціально-перцептивних якостей в учнів підліткового та юнацького віку. Завдяки встановленій атмосфері довіри та співпраці вдалося сприяти ефективній взаємодії учасників тренінгових занять, за допомогою спеціальних психокорекційних вправ впливати на формування та розвиток соціально-перцептивних механізмів

емпатії, ідентифікації та соціальної рефлексії, а також сприяти підвищенню рівня емоційного сприйняття, що позитивно вплинуло на самопізнання та саморозуміння, а також на взаєморозуміння та оптимізацію міжособистісних стосунків в експериментальних класах, що було підтверджено за допомогою спеціального статистичного критерію.

Таблиця 1

Порівняння середніх показників соціально-перцептивних механізмів до і після тренування підлітків та юнаків

Соціально-перцептивні механізми	Тренінгові групи				Контрольні групи			
	До		Після		До		Після	
	7б	9б	7б	9б	7а	9а	7а	9а
<i>Емпатія</i>	19,37	18,73	24,29**	22,69*	21,07	21,16	19,78*	17,57*
<i>Ідентифікація</i>	3,05	2,48	4,47*	4,15*	3,21	3,35	3,44	3,25
<i>Адекватність сприйняття емоційного стану партнера</i>	2,89	3,64	9,00**	6,00**	2,93	3,37	4,44*	4,57
<i>Соціальна рефлексія в діловій сфері</i>	1,47	2,09	2,18*	2,15	1,93	1,58	1,67	1,50
<i>Соціальна рефлексія в міжособистісній сфері</i>	1,05	1,66	2,18**	2,08	1,71	1,5	1,72	1,50

Примітка: * - значущість на рівні $p < 0,05$; ** - значущість на рівні $p < 0,01$.

Спробуємо описати механізм впливу тренінгу і причини позитивних змін в експериментальних групах-класах. Рольові ігри, дозволили учасникам усвідомити власну рольову позицію, що сприяло розвитку особистісної рефлексії; встати на позицію іншої людини, що позитивно вплинуло на тренування здібності до ідентифікації, тобто ототожнення себе з партнером по взаємодії. Психогімнастичні вправи, дозволили учасникам проявити себе без допомоги слів, а також зняти напругу в групі, активізувати груповий процес, скорегувати поведінку учасників. Робота в парах, трійках та більших мікрогрупах навчила підлітків та юнаків дивитись на себе очима інших людей, що сприяло тренуванню здібності до соціальної рефлексії. Також робота в підгрупах навчила учасників співпереживати, співчувати, відчувати стан іншої людини, що сприяло тренуванню здібності до емпатії. Ще виконання спільних завдань в підгрупах

навчило конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти. Індивідуальні та групові форми роботи, поєднання різних форм робіт дозволило розвинути вміння самоспостереження, рефлексії. Метод спостереження в умовах ділової гри сприяв актуалізації самоспостереження у підлітків та юнаків, а також дав діагностичний матеріал вченому. Метод самоспостереження дозволив підліткам та юнакам відпрацювати рефлексивні вміння. Позитивним для тренування механізму рефлексії були загальні кола учасників на початку та в кінці занять, де всі ділилися емоціями, почуттями, настроями, враженнями та набутим досвідом. Це допомагало самим учасникам краще зрозуміти себе та підтвердити, закріпити для себе самих набутий досвід, а решті учасникам групи зорієнтуватися, що відбувається з їхніми одногрупниками.

Таким чином, комплексне застосування всіх зазначених прийомів дозволило досягнути *позитивних результатів* у формуванні та розвитку соціально-перцептивних якостей у підлітків та юнаків; сприяло підвищенню механізмів соціального пізнання (емпатії, соціальної рефлексії, ідентифікації, адекватності сприйняття емоційного стану партнерів по взаємодії) та навичок взаємодії та спілкування в тренінгових групах (класах), що справило позитивний вплив на ділові та міжособистісні стосунки досліджуваних з ровесниками у шкільних класах. Ці відмінності підтверджені статистичними методами, критерієм знаків G, який використовується для порівняння значущості відмінностей у малих (до 30 осіб) непараметричних вибірках. Результати формульованого дослідження свідчать про те, що розроблені нами програми соціально-психологічних тренінгів є ефективним інструментом розвитку та психокорекції соціально-перцептивних якостей в підлітковому та юнацькому віці, а також можуть успішно використовуватись у всіх загальноосвітніх навчальних закладах та у психологічній практиці.

Перспективи наших досліджень вбачаємо у вдосконаленні та розширенні тренінгової програми, розробці, удосконаленні та впровадженні практичних рекомендацій щодо розвитку соціально-перцептивних якостей у підлітків та осіб юнацького віку, здійсненні порівняльних досліджень динаміки соціального пізнання на різних етапах розвитку особистості, удосконаленні розробленої тренінгової технології для використання в різних видах навчальної та професійної діяльності; розробці тренінгової програми для батьків підлітків та юнаків, як важливих близьких людей, які впливають стилем виховання, особливостями сімейно-рольових стосунків та прикладом власної поведінки на формування особистості своїх дітей.

Література

1. Бєславина Т.І. Психологічні особливості міжособистісного сприймання в групах дівчаток-підлітків в умовах навчально-виховних закладів різного ступеня закритості: автореф. дис... канд. психол. наук. – Харків, 1996. – 23 с.
2. Березина А.В. Особенности формирования межличностного восприятия как условие совершенствования общения у подростков: дис....канд. психол. наук. – М., 2003. – 129 с.

3. Гаврилова И.К. Особенности коммуникативной сферы студентов-психологов и её развитие в процессе обучения: дисс... канд. психол. наук. - Иркутск, 2004 – 184 с.
4. Данильченко Т. В. Гендерно-перцептивні відмінності у формуванні першого враження у соціальній взаємодії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. Наук. – К., 2004. – 20 с.
5. Камалова О.В. Социально-психологические детерминанты межгруппового восприятия и взаимодействия старшеклассников: дис... канд. психол. наук. – Ярославль, 2003 – 122 с.
6. Москаленко В., Міщенко О. Теоретико-методологічні підходи у дослідженні особливостей соціального образу / Соціальна психологія. – 2010. №3. С. 3-18; № 4. С. 3-15.
7. Особливості соціального пізнання в підлітковому та юнацькому віці / Збірник наукових праць “Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки”. – Т.4, К.: “Логос”, 2011. - С. 56-66.
8. Павлова Е.Н. Методы повышения точности межличностного восприятия: дис... канд. психол. наук. – М., 2001 – 200 с.
9. Психологічні чинники формування механізмів соціального пізнання у підлітків / Соціальна психологія. – № 4(48), К., 2011. – С. 152-161.
10. Психология индивидуального и группового субъекта. – М., 2002. – 368 с.
11. Психология: Учебник. – М., 2005. – 484 с.
12. Бодалев А. А. Психология межличностного познания. – М., 1981.
13. Социальная психология в современном мире – М., 2000. – 334 с.
14. Федосеевкова С.М. Восприятие индивидуально-психологических особенностей человека по фотоизображению его лица: дис...канд. психол. наук. – М., 2003.
15. Худякова В.І. Соціальна перцепція як чинник оптимізації управлінської діяльності керівника середньої загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. – К., 2003. – 20 с.

Л.О. Курганська

ВНЕСОК ЕРІХА ФРОММА У СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ІДЕНТИЧНІСТЬ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті проаналізовано внесок Е. Фромма у становлення поняття ідентичність у психологічній науці. На матеріалі його праць розглянуто трактування ученим феномену ідентичності. Проаналізовано цілісну концепцію особистості та механізми взаємодії психологічних та соціальних чинників, зв'язок між психікою індивіда та соціальною структурою суспільства, його ризики та потенціали у процесі формування особистісної ідентичності. Запропоновано провести поглиблений порівняльний аналіз трактування феномену ідентичності в науковому доробку Е. Еріксона та Е. Фромма.

***Ключові слова:** ідентичність, криза ідентичності, особистісна ідентичність, гуманістична психологія*